

УДК: 378.091.212 : 005.963

© Кайдалова Л. Г., Науменко Н. В., 2017 р.

<http://orcid.org/0000-0003-4693-678X>

<http://orcid.org/0000-0003-0658-1769>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1115925>

Л. Г. Кайдалова, Н. В. Науменко

ВИКОРИСТАННЯ СИТУАТИВНИХ ЗАВДАНЬ У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ

У статті розглянуто проблему використання ситуативних завдань у системі підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів медичного та фармацевтичного профілю. Визначено теоретичні та практичні аспекти застосування ситуативних завдань на практичних заняттях. Проаналізовано значення використання ситуацій для підвищення рівня професійної компетентності, подальшого самовдосконалення та саморозвитку, формування культури спілкування, володіння прийомами педагогічного впливу, самоконтролю та саморегуляції, розвитку професійно важливих якостей викладачів вищих фармацевтичних та медичних закладів освіти з метою творчого розв'язання проблем педагогічної взаємодії та впливу на рівень якості підготовки випускників фармацевтичних та медичних вищих навчальних закладів.

Ключові слова: *технологія групової взаємодії, інтерактивні методи навчання, метод аналізу ситуативних завдань, підвищення кваліфікації, викладачі вищих навчальних закладів, педагогічна майстерність, педагогічне спілкування, педагогічний досвід.*

Кайдалова Л. Г., Науменко Н. В. Использование ситуативных заданий в системе повышения квалификации преподавателей. *В статье рассмотрена проблема использования ситуативных задач в системе повышения квалификации преподавателей высших учебных заведений медицинского и фармацевтического профиля. Определены теоретические и практические аспекты применения ситуативных задач на практических занятиях. Проанализировано значение использования ситуаций для повышения уровня профессиональной компетентности, дальнейшего самосовершенствования и саморазвития, формирования культуры общения, владение приемами педагогического влияния, самоконтроля и саморегуляции, развития профессионально важных качеств преподавателей высших фармацевтических и медицинских учебных заведений с целью творческого решения проблем педагогического взаимодействия и влияния на уровень качества подготовки выпускников фармацевтических и медицинских вузов.*

Ключевые слова: *технология группового взаимодействия, интерактивные методы обучения, метод анализа ситуационных задач,*

повышение квалификации, преподаватели высших учебных заведений, педагогическое мастерство, педагогическое общение, педагогический опыт.

Kajdalova L. , Naumenko N. Use of situational tasks in the system of increase of qualification of teachers. *Annotation. The article considers the problem of using situational tasks in the system of professional development of teachers of higher educational institutions of medical and pharmaceutical profile. The essence of the method of analysis of situational tasks, based on which is the description of existing events, containing the contradictions, is described. The following types of situational tasks are considered, such as situation-illustrations, situation-problems, situation-tasks, etc. The theoretical and practical aspects of the application of situational problems in practical exercises are determined. The importance of using situations to increase the level of professional competence, further self-improvement and self-development, the formation of a communication culture, the possession of methods of pedagogical influence, self-control and self-regulation, development of professionally important qualities of teachers of higher pharmaceutical and medical schools with the purpose of creatively solving the problems of pedagogical interaction and influence on the level quality training of graduates of pharmaceutical and medical universities.*

Key words: *group interaction technology, interactive methods of teaching, method of analyzing situational tasks, advanced training, teachers of higher educational institutions, pedagogical skills, pedagogical communication, pedagogical experience.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Перебудова сучасної системи освіти неможлива без якісного підвищення рівня професійної компетентності, управлінських, психолого-педагогічних, методологічних знань викладачів, формування творчої педагогічної діяльності.

Реформування системи вищої освіти в умовах сьогодення та інтеграція України у світовий освітній простір спрямовані на виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Такі пріоритети зумовлюють постійний пошук ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження педагогічних інновацій, можливостей і свободи вибору в освіті, модернізації змісту освіти та організації її адекватно світовим

тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі підвищення рівня професійної компетенції, вдосконалення педагогічної майстерності та педагогічної культури викладачів вищих навчальних закладів засобами сучасних інтерактивних технологій приділяли увагу багато науковців, серед яких І. Зязюн, В. Козаков, І. Кривонос, Н. Кузьміна, Н. Кухарев, Л. Лук'янова, О. Полотенко, В. Радкевич, С. Сисоєва, В. Стрельников, С. Толочко та ін. [1, 2, 3, 6, 9, 11].

Педагогічна майстерність, на думку І. Зязюна, визначається як комплекс властивостей особистості, що забезпечує організацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. До таких важливих властивостей належать гуманістична спрямованість діяльності викладача, його професійна компетентність, педагогічні здібності та педагогічна техніка [6].

Аналіз наукових досліджень з проблеми підвищення рівня педагогічної майстерності свідчить, що деякі науковці [1-5, 7] розглядають її як основу для розв'язання педагогічних завдань.

М. Кухарев та В. Решетько розглядають педагогічну майстерність як сукупність певних особистісних якостей викладача, які обумовлені високим рівнем його психолого-педагогічної підготовленості та здатністю оптимально вирішувати педагогічні задачі [3].

Зміни, що відбуваються в суспільстві та на ринку праці посилюють вимоги до рівня підготовки випускників вищих навчальних закладів, що в свою чергу зумовлює посилення вимог до викладачів. Викладачі постійно працюють над вдосконаленням професійної компетентності та педагогічної майстерності.

Досліджуючи особливості підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів О. Пімінов та Н. Щокіна відзначають основні принципи, серед яких: неперервності, андрагогіки, індивідуальності, забезпечення наступності змісту та координації педагогічної діяльності на різних рівнях

освіти, що функціонують як продовження попередніх, і передбачають підготовку для можливого переходу на наступні рівні, враховуючи вікові, психічні та фізіологічні особливості тих, хто навчається, їхні мотиви, потреби, інтереси, досвід [7].

Ми погоджуємось із фахівцями, що оптимально вирішувати актуальні проблеми вищої професійної освіти, розвивати особистісні та професійно значущі якості викладача вищих навчальних закладів, формувати вміння ефективно організовувати освітній процес дозволяє впровадження сучасних педагогічних технологій та інтерактивних методик на циклах підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників [1].

Формулювання цілей і завдань статті. Метою статті є висвітлення теоретичних та практичних аспектів застосування ситуативних завдань в освітньому процесі та визначення його значення для вдосконалення педагогічної майстерності викладачів вищих навчальних закладів фармацевтичного та медичного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах інтеграції в освіті та науковому просторі, посилення вимог до випускників фармацевтичних та медичних вищих навчальних закладів, зростають вимоги до професійної компетентності та педагогічної майстерності викладачів.

Озброїти викладача вміннями володіти методиками інтерактивного навчання здобувачів освіти можна шляхом застосування в системі підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ освітніх інновацій, серед яких: педагогічні технології, сучасні форми навчання, активні та інтерактивні методи тощо [9].

Програма циклів підвищення кваліфікації викладачів фармацевтичного та медичного профілю на кафедрі педагогіки та психології Національного фармацевтичного університету передбачає отримання та формування психолого-педагогічних знань, професійних компетентностей та професійно важливих і особистісних якостей, дозволяє викладачам організовувати полілогічну взаємодію, посилює мотивацію до навчання та пізнавальної

діяльності, розвиває творче, самостійне мислення, реалізує індивідуальний підхід у педагогічній діяльності, надає можливість сприяти професійній адаптації, вирішує проблеми у сфері індивід – група.

Беручи до уваги той факт, що обсяг знань сьогодні збільшується щохвилини, професійні навички стають багатоманітними й навіть витонченими, які неможливо передати в повному обсязі, використовуючи традиційні форми організації освітнього процесу, серед яких лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна робота та ін., слухачам надається нагода не лише отримати інформацію про сучасні інноваційні технології, форми, методи та прийоми, а й спробувати їх застосувати, оволодіти вміннями та навичками роботи, використовуючи ситуативні завдання.

Серед таких методів варто виділити аналіз ситуативних завдань. Розглядаючи цей метод, слід визначити види ситуацій, які варто застосовувати залежно від теми, мети та форми заняття. Нами враховані наукові знахідки вчених, які розглядають широкоформатні ситуації, мікроситуації, ситуації-ілюстрації, ситуації-проблеми, ситуації-задачі, ситуації-інциденти [8-11].

Сутністю даного метода є конкретна ситуація або опис існуючих подій, які мали місце в реальній професійній діяльності викладачів, де необхідно проаналізувати та запропонувати варіанти дій щодо їх розв'язання. Аналіз ситуативних завдань надає можливість викладачам більш глибоко розуміти сутність педагогічної діяльності, сприяє інтенсивному розвитку логічного мислення, творчості, дозволяє накопичити ціннісно-смісловий досвід вирішення проблем, з якими вони стикаються, реалізуючи освітні завдання. Поряд з цим, в учасників освітнього процесу може з'явитись прагнення знайти якомога більше варіацій вирішення проблеми. При цьому збільшується роль аналітико-пошукової діяльності щодо визначення наслідків прийняття певного рішення, розширюється комунікативна компетентність, формуються здібності вибору оптимального варіанту ефективної взаємодії з іншими людьми.

Конкретна ситуація являє собою подію, яка містить в собі суперечність або вступає в суперечність із навколишнім середовищем. Ситуації можуть бути різними та нести в собі як позитивний, так і негативний досвід.

Аналіз наукових джерел [8, 10, 11] показав, що науковці по-різному підходять до розв'язання ситуаційних завдань, але загальним для всіх є: моделювання викладачем майбутнього спілкування, створення комунікативних завдань; організація безпосереднього спілкування у процесі взаємодії, аналіз результатів та моделювання нових завдань.

Ми погоджуємось зі Л. Спірінім та М. Степінським, які виділяють чотири основні етапи розв'язку ситуативних завдань:

перший етап – постановка задачі або «виділення задачі із ситуації». Передбачається визначення причини виникнення ситуації, умови та характеру розвитку певних якостей та відносин; другий етап – прийняття педагогічних рішень і планування педагогічного процесу: вибір видів діяльності, методів, форм діяльності, планування системи діяльності об'єктів та суб'єктів діяльності, забезпечення інформаційних потоків, від яких залежить оптимальність прийняття кожного рішення; третій етап – виконання накреслених рішень; четвертий етап – аналіз результатів розв'язання ситуативного завдання, визначення нових педагогічних цілей [10].

Таким чином, ситуаційний аналіз полягає в тому, що слухачі, у процесі ознайомлення з описом проблеми, самостійно аналізують ситуацію, діагностують проблему й надають свої ідеї й рішення в дискусії з іншими слухачами. Для подальшого розв'язання проблемної широкоформатної ситуації слухачам необхідно проаналізувати, оцінити та виробити схему її вирішення. Цей метод доречно використовувати у тих випадках, коли наведена ситуація більшою мірою наближена до професійної діяльності викладачів. Використовуючи власний педагогічний досвід та досвід колег, викладачі дають оцінку ситуації, а потім у процесі обговорення з групою знаходять оптимальні шляхи розв'язання проблеми. Для закріплення та поглиблення знань,

активізації взаємного обміну знаннями та досвідом між викладачами можуть бути використані ситуації-проблеми, які спрямовані на опис нового досліджуваного матеріалу.

Використання ситуаційних задач або ситуацій-проблем передбачає не лише аналіз слухачами даної ситуації, а й вироблення обґрунтованого рішення.

Ситуації, які більшою мірою використовуються на практичних заняттях із тем «Компоненти педагогічної майстерності», «Гуманістична спрямованість викладача», «Педагогічний такт та педагогічна техніка викладача» в системі підвищення кваліфікації викладачів, є ситуації-задачі та ситуації-проблеми. Вони спрямовані на подолання особистої інертності з боку слухача та формування в нього адекватних засобів поведінки у складних стресових ситуаціях та містять значну кількість факторів протидії.

На циклах підвищення кваліфікації викладачів вищих фармацевтичних та медичних закладів освіти «Сучасні технології навчання», «Основи педагогічної майстерності», «Психологія професійної діяльності та особистості викладача» на кафедрі педагогіки та психології Національного фармацевтичного університету під час практичних занять з тем «Компоненти педагогічної майстерності», «Гуманістична спрямованість викладача вищої школи», «Використання нетрадиційних методів навчання у навчальному процесі вищих навчальних закладів» та «Методика проведення семінарського заняття» нами було використано приклади ситуативних завдань та проведено аналіз з точки зору ефективності їх використання в освітньому процесі вищих навчальних закладів фармацевтичного та медичного профілю.

У дослідженні брали участь 75 асистентів, викладачів та доцентів вищих фармацевтичних та медичних навчальних закладів, серед яких були викладачі Національного фармацевтичного університету – 19, Харківського національного медичного університету – 21, Харківської медичної академії післядипломної освіти – 5, Луганського державного медичного університету – 1, Буковинського державного медичного університету – 5, Харківського

обласного медичного коледжу – 9, КЗОЗ «Вовчанський медичний коледж» – 5, КЗОЗ «Богодухівський медичний коледж» – 2, КЗОЗ «Ізюмський медичний коледж» – 3.

Залежно від конкретних тем на практичних заняттях слухачам було запропоновано проаналізувати ситуативні завдання, дотримуючись основних структурних етапів їхнього розв'язання, частина з яких вже мали варіанти для вирішення проблеми та запитаннями до них, інші містили тільки завдання та запитання для слухачів – визначити сутність проблеми, самостійно проаналізувати та обрати найбільш ефективні шляхи її вирішення.

Як приклад ситуативного завдання з вже відомими варіантами для вирішення проблеми учасникам експерименту було запропоновано:

Ситуація 1. «Викладач дає студентові завдання, а той не хоче його виконувати, при цьому заявляє: «Я не буду цього робити, оскільки не згоден із завданням». Якою має бути реакція викладача?»

Для розгляду було запропоновано можливі варіанти вирішення:

- «Не хочеш – змусимо!»
- «Навіщо ж ти прийшов до університету?»
- «Тим гірше для тебе, залишайся неучем»
- «Ти розумієш, чим це може для тебе обернутися?»
- «Ти не міг би пояснити, чому?»
- «Давайте сядемо і поговоримо – можливо, я не правий»

Для обговорення було запропоновано такі запитання і завдання:

1. Проаналізуйте, у чому можуть полягати причини такої поведінки студента?
2. Визначте, яку позицію викладача демонструє кожна з відповідей?
3. Якій відповіді Ви надасте перевагу? Обґрунтуйте.
4. Якщо кожна з них не є оптимальною, з Вашої точки зору, запропонуйте свій спосіб розв'язання педагогічного завдання.

У процесі аналізу даної ситуації більшість слухачів обрали останній варіант із запропонованих відповідей, пояснюючи свою позицію з точки зору толерантності: у багатьох ситуаціях не існує єдиної і правильної відповіді. Обидві сторони можуть розглядати реальність з різних позицій, мати різну думку про неї.

Викладачі звертали увагу на той факт, що безліч інших думок мають право на існування, але всі вони по-своєму корисні. Вміння зрозуміти картину світу іншої людини, її життєві правила не лише розширюють світогляд, а й допомагають зберігти емоційну рівновагу.

Таким чином, під час аналізу ситуативного завдання, слухачі зазначили, що розв'язанням може бути будь-який варіант. Його вибір залежить, перш за все, від зовнішніх та внутрішніх чинників, які можуть впливати на особистість студента на конкретний момент взаємодії. Але, в будь-якому разі, викладач має застосувати цілий ряд психолого-педагогічних та спеціальних знань та вмінь, професійних та особистісних якостей для ефективного розв'язку педагогічної ситуації.

Ситуація 2. (Ситуативне завдання із запитаннями та завданнями для слухачів) «Перед першим семінарським заняттям із педагогіки викладач пояснив свої вимоги щодо підготовки до них. Він зазначив, що підставою для отримання високих балів є активна праця на кожному занятті, розгорнута відповідь принаймні на три питання теми з використанням додаткових джерел та систематичні доповнення до відповідей інших студентів. На першому ж занятті один зі студентів показав глибокі знання з питань, винесених на семінар, був готовий до обговорення проблем курсу в дискусійному режимі.

Семінар виявився, на думку викладача, продуктивним і цікавим. Та вже на другому занятті той самий студент підняв руку, щоб відповісти, але інші студенти почали заважати йому, обурено говорили, що він уже набрав необхідну кількість балів для заліку. З цього часу на заняттях панувала ворожа

атмосфера нездорової конкуренції. Студент відмовлявся відповідати, навіть коли його викликали».

Учасникам експерименту було поставлено такі запитання і завдання:

1. Хто, на вашу думку, винен у ситуації, що склалася?

2. Що могло стати причиною подібної боротьби між студентами? Як можна попередити схожі конфліктні ситуації?

3. Опишіть свій спосіб вирішення проблеми. Що має врахувати викладач надалі?

Аналізуючи ситуацію, слухачі зазначили, що відповідальність за її наслідки лежить на викладачеві, тому як, організовуючи роботу з підготовки та проведення будь-якого навчального заняття, сучасний викладач повинен володіти методикою організації сучасних форм семінарів, дотримуючись основних завдань, які вони вирішують: поєднуючи лекційний матеріал із самостійною роботою студентів, розвивати в них творчі здібності, логічне мислення, формувати вміння активно слухати, логічно будувати та аргументовано доводити свої умовиводи, виховувати професійно-значущі якості майбутнього фахівця, основою для яких є здорова конкуренція.

Аналіз ситуативних завдань є зручним методом, тому як потребує значно менше часу порівняно з іншими інтерактивними технологіями. У процесі добору типових конкретних ситуацій або розробки власних ситуацій було приділено увагу актуальності ситуативних завдань для конкретної категорії слухачів, враховуючи наявність їхньої педагогічної освіти та педагогічного стажу. У кінці кожного циклу було проведене анкетування серед слухачів на предмет їхнього ставлення щодо використання ситуативних завдань у системі підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ.

Результат обговорення та анкетування показав, що 14 опитуваних (19%) не готові були аргументовано надати відповідь, тому як потребують додаткових психолого-педагогічних знань. Ними виявились асистенти та викладачі, які мають стаж роботи до 5 років та ті, які викладають профільні дисципліни,

спираючись на досвід роботи колег. Викладачів, які неодноразово стискалися зі схожими ситуаціями виявилось 43 (57%). Вони надавали аргументовану відповідь щодо розв'язку ситуацій, враховуючи певні недоліки та переваги своїх дій та впливів. 18 (24%) слухачів погодилися з тим, що досвід таких обговорювань будуть використовувати у власній професійній діяльності.

Результат анкетування довів, що важливим у подальшому застосуванні даного методу під час практичних занять на циклах підвищення кваліфікації викладачів вищих фармацевтичних та медичних закладів освіти є позитивні відгуки слухачів про доцільність даного методу у вдосконаленні педагогічної майстерності. Обмін професійним досвідом, обговорення шляхів ефективного розв'язання педагогічних завдань сприяє формуванню вмінь критичного ставлення до власної поведінки в системі «викладач – студент», логічного та причинно-наслідкового стилю мислення, комплексного підходу до аналізу фактів та явищ, подальшому самовдосконаленню, спрямованого на підвищення рівня професійної та загальної культури, саморозвитку професійно важливих особистісних якостей.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Використання ситуативних завдань на циклах підвищення кваліфікації викладачів фармацевтичних та медичних ВНЗ носить випереджувальний характер, враховуючі ті зміни, які відбуваються в освіті в умовах сьогодення.

Досвід кафедри педагогіки та психології НФаУ з використання ситуативних завдань підтвердив, що використання освітніх інновацій сприятиме не тільки підвищенню рівня професійної компетентності та педагогічної майстерності викладачів ВНЗ, їхньому подальшому самовдосконаленню та саморозвитку, а й підніме якість підготовки випускників фармацевтичних та медичних ВНЗ на якісно новий рівень. Вважаємо, що результатом подальших наукових розвідок може стати дослідження інтерактивних методів навчання в освітньому процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кайдалова Л. Г. Підвищення кваліфікації та педагогічної культури викладача вищого навчального закладу / Л. Г. Кайдалова // Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 97. – С. 82-89.
2. Козаков В. А. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах : монографія / В. А. Козаков, Д. І. Дзвінчук. – К. : НІЧЛАВА, 2003. – 140 с.
3. Кухарев Н. В. Диагностика педагогического мастерства и педагогического творчества (опыт, критерии, прогнозирование) / Н. В. Кухарев, В. С. Решетько. в 3-х ч. Ч. 1 – Минск : Ред. журн. «Адукацыя и выхаваніе», 1996. – 104 с.
4. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.05.93 р. № 95 про «Тимчасове положення про підвищення кваліфікації викладачів вищих медичних і фармацевтичних навчальних закладів, інститутів удосконалення лікарів». Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0047-93>
5. Ничкало, Н. Г. Освіта дорослих □ невід'ємна складова освіти впродовж життя / І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало та ін. // Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні – К. : Пед. думка, 2011. – С. 105-116.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
7. Пімінов О. Ф. Підвищення кваліфікації викладачів – невід'ємна складова забезпечення якості освіти / О. Ф. Пімінов, Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна // Зб. наук. пр. – Ялта, 2013. – Вип. 41. – Ч. 4. – С. 189-195.
8. Савельева М. Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов / М. Г. Савельева // учеб.-метод. пос. – Ижевск, УдГУ, 2013. – 94 с.
9. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих / С. О. Сисоєва // навч.-метод. посіб. – Київ : ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.
10. Спирин Л. Ф. Теория и технология решения педагогических задач / Л. Ф. Спирин. – М. : Российское педагогическое агентство, 1997. – 154 с.
11. Стрельніков В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі / В. Ю. Стрельніков, І. Г. Брітченко // Модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МППК ПУЕТ. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 309 с.